

4265

42668

B. A.

925

~~1377~~

11265

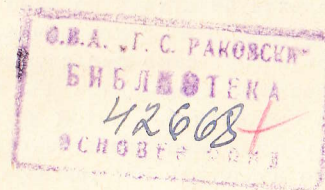
~~1950~~
~~1943~~

VIII A/45

СПОМЕНИ

НА ДИМИТЪРЪ ТОДОРОВЪ — ДИМИТРОТО,
ЧЕТНИКЪ ОТЪ ХРИСТО БОТЙОВАТА ЧЕТА

СЪСТАВИЛЪ ПО ЗАПИСКИТЪ МУ
ГЕОРГИ КАРАИВАНОВЪ

СОФИЯ
1928

ВМѢСТО ПРЕДГОВОРЪ

Въ тия дни, когато приближава да се отпразднува петдесетгодишнината отъ освобождението на България, не ще бжде излишно да се хвърли погледъ назадъ, въ миналото, и се припомнятъ и изнесатъ редъ събития и дѣла, които даватъ образъ на властувашата тогава борческа стихия и непоколебима упоритостъ да се строятъ веригитѣ на робството.

Случая ни отпрати къмъ запискитѣ на живия Ботйовъ другаръ — седемдесетгодишния старецъ Димитъръ Тодоровъ, радвашъ се още на добро здраве и бодъръ духъ.

Поводъ да се издадатъ тия негови спомени ни даде именно желанието да се изнесатъ нѣколко поне страници отъ историята на стремителната и беззаветна борба за нашето освобождение. Да се види какъвъ идеализъмъ е царѣлъ въ сърдцата на тогавашнитѣ разпалени борци, които сж мислѣли, че още съ тѣхното стѣпане на сухо, султантъ е трѣбвало веднага да бѣга отъ Цариградъ...

Димитъръ Тодоровъ е билъ разпитванъ и отъ покойния Боянъ Пеневъ. Ето какво пише той за него:

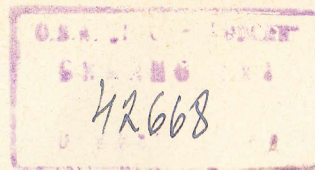
„Естествено, много нѣща е забравилъ. Но тева, което още помни и което ни разказа е твърде ценно. Виждахъ го за пръвъ пѣтъ. Разказваше спокойно, безъ каквото и да е желание да преиначава, да измисля или пѣкъ да поставя себе си въ центръ на своя разказъ. И до днесъ гори въ очитѣ му отблѣсъкъ отъ едно велико събитие, което е преживѣлъ нѣкога. Сякашъ всичко следъ това е минало като сѣнка въ живота му. Споменитѣ за Ботева и нѣкогашнитѣ подвизи сж избледнѣли днесъ — съ усилие възкрѣватъ въ паметта образитѣ на отдавнашни другари — но и до днесъ е останалъ незасѣгнатъ тихиятъ възторгъ, необикновениятъ идеализъмъ, живиятъ пламѣкъ на единъ младежки устремъ. Когато говорите съ него, облѣхва ви духътъ на едно друго време, непокаварено и хероично, прониквате въ другъ единъ свѣтъ, скѣпъ за всички ни, за който преди това само сме слушали и чели и който незабелязано се превръща предъ насъ въ жива действителностъ. Днесъ, отъ нашитѣ съвременници никой не говори така, както говорятъ тия малцина живи още представители на нашето минало, които познаватъ само подвигътъ на жертвата и подвигътъ на идеята — не и подвизитѣ на фанатизмътъ и умразата, на които тѣй често сме днесъ свидетели.“

Известно е на всички значението, което иматъ за историята и за възпитанието на бждещитѣ поколѣния трудове отъ вида на предлаганитѣ спомени. Тѣ сж пѣтеводна звезда и изворъ на най-чисти пориви. Приобщаватъ ни съ вѣрата, съ будната и свята мисль, която е окриляла душитѣ на борцитѣ за нашата свобода и независимостъ.

Това тѣхно дѣло е най-богатата поука, най-добрия заветъ, който тѣ сж завещали на поколѣнията. Най-добрата пѣкъ отплата за това ще бжде гордото съзнание: неотстъпно да следваме пѣтя имъ!

ОТЪ СЪСТАВИТЕЛЯ

11265

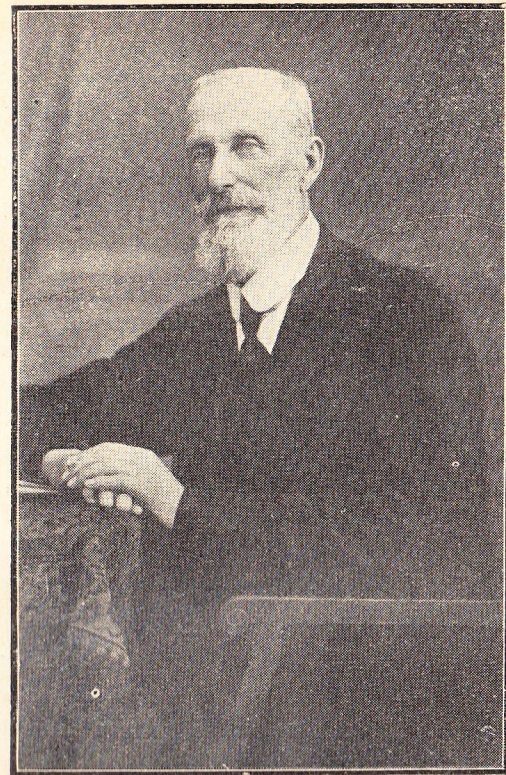

Моя Заветъ

Сега, когато се навършва
43 години отъ участиването въ
Сръбско-българската война и
половинъ вѣкъ отъ свалването на
новитѣ ни въ Азия, съ дълбока
вѣра въ свѣтлото бъдеще, каквото
подобавя на България, съ непоколе-
бимо убѣждение, че поколѣнията
ще възникнатъ достойно въ дѣла,
азъ мислено утѣлвамъ своената
родна прѣстъ и пожелавамъ на
всички безкористно сурмене народи
ната и безгранична любовта имъ.

София, 1929г. Д. Тодоровъ

С. А. Д. Тодоровъ
Бр. 1881
Габрово

Димитъръ Тодоровъ — Димитрото, е роденъ на 19 февруарий, 1855 година въ с. Новата-махала, Габровска околия. Село Новата-махала е разположено въ политѣ на северния склонъ на Стара-планина, по течението на р. Янтра — десетина километра отъ гр. Габрово. То е било заселено къмъ началото на миналото столѣтие. До преди това време, цѣлата околностъ, па и самото село, сж били залесени съ девствени гори.

Дѣдото на Дим. Тодоровъ — Донко Трошкинъ — единъ отъ по-виднитѣ и по-събудени и свободолюбиви граждани на Габрово, не можель да понася жестокоститѣ и преследванията на турскитѣ бейове, кърджалии и еничери, които дерибействували безнаказано. Заедно съ петъ-шестима свои другари, той напусналъ града, като намѣрилъ спасение въ това гористо и затулено мѣсто (сегашното с. Новата-махала), неизвестно дотогава на турцитѣ.

Тая постъпка на дѣдо Донко подкупила сърдцата на нѣколцина други недоволници и патриоти и разпалила въ тѣхнитѣ гърди искрата на родолюбието и мечтата за свобода и благоденствие.

Свободата на личността, правата на човѣка за независимостъ, които срѣднѣвковния порядъкъ билъ оковалъ, следъ прокламирането имъ отъ Великата френска революция намѣрили отзвукъ и на изтокъ между народитѣ, които пѣшкали подъ тежкото турско робство.

Въ края на XVIII вѣкъ Турция почнала да запада. Това давало на поробенитѣ народи надежда за освобождение. Сърбитѣ възстанали и съ помощта на руска подкрепа извоювали своята политическа самостоятелностъ. Гърцитѣ пъкъ, следъ победата на съединенитѣ флоти при Наваринъ, отхвърлили бремето на тежкото робство.

Турскитѣ жестокости надъ българитѣ не преставали и това още повече засилвало у тѣхъ чувството за мѣсть. Числото на недоволницитѣ и патриотитѣ растѣло отъ день на день, а заедно съ това — и надеждата за по-скорошното освобождение, вѣрата въ което се подхранвала отъ освобождението на гърци и сърби. Между тия недоволници е билъ и дѣдо Стоянь Бурмата (Бурмовъ), чийто синъ дошълъ съ руситѣ въ България презъ време на Освободителната война (1877 г.) и следъ освобождението ни станалъ дори министъръ на Вътрешнитѣ работи и — ако паметта не изневѣрява — министъръ-председател на първото Народно събрание.

Другъ единъ отъ съмишленицитѣ на дѣдо Донко Трошкинъ билъ и покойния владика Йосифъ Соколски, основателя на габровския Соколски манастиръ.

Тамъ, и по това време, дѣдо Донко туря, ведно съ хората си, началото на бждещата трѣскава дейность, чиято основна и най-висша цель била свободата на милата татковина. Началото, изобщо, на тая борческа дейность било турено най-напредъ въ първата половина на XIX в. отъ нѣкои български патриоти—участници въ възстанието на сърбитѣ и гърцитѣ—които следъ завръщането си по роднитѣ мѣста, проповѣждали идеята за освобождение. Тая идея намѣрила приемъ всрѣдъ ентузиазиранитѣ родолюбци. Велчо повдигналъ Велчовата завѣра въ Търново, дѣдо Иванъ Кулинъ възстаналъ въ западна България, ала дѣлото имъ не успѣло. По-късно

Раковски създалъ тайния революционенъ комитетъ въ Букурещъ и проповѣждалъ революцията. Заедно съ идеята за освобождението се работило и за културното повдигане на народа. Въ градоветѣ и селата почнали да се създаватъ училища и читалища, прѣката цель на които била да събудятъ българитѣ отъ робския сънь.

Въ скоро време, малкото и глухо селце се пробужда за новъ животъ. Направена била черква и училище—така че първитѣ два свѣтилника за пробуждането на народната сваять били запалени. Оттамъ сж заструили първитѣ лъчи на великото слънце освѣтяващо пътя къмъ духовната и политическа свобода. Заселено само отъ българи, дирѣщи възможность и срѣдства за по-свободно сжществуване, с. Новата-махала станало, тъй да се каже, центъръ, гнѣздо на освободителното движение въ цѣлата габровска околность. Революционния неудържимъ пламъ съ всѣки новъ день все повече и повече се разгарялъ въ гърдитѣ на обреченитѣ въ борба и смъртъ за свободата, калилъ е духоветѣ имъ и е подготвялъ величието на българското тържество: края на робството, на мрака, на угнетението, на позора. . . Видѣтъ само на нѣкое запитие е възбуждалъ още по-силно патриотичнитѣ чувства и умразата имъ къмъ подтиснитѣ.

Отъ рано още тамъ се зашушнало за политическа свобода на България, почнало да се пробужда съзнанието, че и ние сме имали нѣкога българско царство — славно, независимо, силно! Още презъ 1856 г. новонахленчени се намирали въ връзка съ известния капитанъ дѣдо Никола, който идвалъ съ другаритѣ си въ с. Новата-махала, дето намѣрилъ горещи привърженици и можалъ да увеличи четата си. Посетне, презъ 1862 год., идеята за едно възстание срещу турската тирания била напълно назрѣла както между хората на дѣдо Донко, така сжщо и между жителитѣ на цѣлото село. Тамъ е било сборището на апостолитѣ на готвящото се възстание. Тамъ е билъ опредѣленъ сборния пунктъ на недоволнитѣ български родолюбци, чиито беззаветни души дълбоко сж вѣрвали, че съ своитѣ кремъклии пушки ще съборятъ турската империя и ще съумѣятъ да възстановятъ нѣкогашното славно българско царство. Обаче, за голѣмо нещастие на вдѣхновенитѣ патриоти, всички тѣхни планове били открити—възстанието било осуетено. Нѣколцина отъ

главнитѣ дейци, между които сж били и Начо Евтимовъ отъ с. Етъра, Тодоръ П. Койчевъ отъ Габрово и брата на Димитъръ Тодоровъ — Донко Тодоровъ, — сж били хванати, осждени и пратени въ Диаръ-Бекиръ, дето прекарали цѣли 6 години !

Село Новата-махала не е останало чуждо и на Априлското възстание — 1876 година. Тамъ е било главното убежище на апостола отъ Търновското окръжие Георги Измирлиевъ Македончето. Това село е било, тъй да се рече, арсенала на всички възстаници, защото тамъ сж се приготвявали фишеци и патрони. Тамъ пристигналъ и войводата Цанко Дюстабановъ и уголѣмилъ четата си. Тамъ е станало сражението между възстаницитѣ и Фазлж-паша, усмирителя на Габровското възстание, следъ което, въ отплата, турцитѣ изгорили и ограбили селото.

При преминаването на Дунава отъ четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджата, въ 1868 г., Димитъръ Тодоровъ билъ въ родното си село. Четата, следъ като достигнала Балкана, била разбита при Бузлуджа и главитѣ на убититѣ четници били набити на колове и разнасяни по улицитѣ на Търново и Казанлъкъ.

Следъ разбиването на горепоменатата чета, турцитѣ слѣзли и въ с. Новата-махала. Донесли и закачили на едно дърво главитѣ на двама 25-30 годишни борци. Едната глава обикновена, съ малка брада, отсѣчена по-ниско, била окачена за ухото. Рани по нея не се виждали. Другата пъкъ — голѣма, отрѣзана високо, съ отнесена частъ и отъ черепа, била турена въ кърпа, краищата на която били вързани и така закачени на дървото. Изъ кърпата се подавали само лицето и косата. Турцитѣ ликували при тая гледка. Мълвѣло се, че главата въ кърпата била на Хаджи Димитра.

Това зрелище, на което станалъ свидетелъ и 13 годишния Димитъръ Тодоровъ, дотолкова потърсило душата му, че той се заклѣлъ въ себе си да отмъсти на тирана за това звѣрско изстъпление, за тая нечовѣшка гавра съ главитѣ на двамата герои, въодушевени отъ свещения идеалъ — да умратъ, но да извоюватъ свободата на татковината.

Презъ всичкото време, докато главитѣ стояли въ селото, той не се отдѣлялъ отъ тѣхъ, вълнуванъ отъ мисълта да

порастне по-скоро, за да влѣзе и той въ редовитѣ на борящитѣ се за свободата родолюбци.

Следъ 20-30 дена отъ тая случка Димитъръ Тодоровъ напусналъ отечеството си и отишълъ въ Ромъния, отъ кждето прииждали най-много бунтовници. Ржководенъ отъ желанието да види какво се върши тамъ за нашето освобождение, той останалъ въ Ромъния да чака деня, когато и нему ще се удаде случай да помогне на злощастната си и поробена бащиния. Тамъ той подирилъ срѣдства за прехрана и успѣлъ да постжпи на работа въ магазина на Братя Тутнишеви, въ провинциалния градъ Петещъ, кждето прекаралъ до 1871 год., по което време напусналъ Петещъ, понеже не можалъ да намѣри тамъ желаната срѣда, не можалъ да влѣзе въ връзка съ ония разпалени глави, които говорили и мислѣли само за свободата на Бългрия. Отъ друга страна смущавала го неизвестността: настжпилъ ли е или не уречения часъ да даде и той своята данъ на Родината. Отъ Петещъ отишълъ въ Букурещъ.

Въ Букурещъ, на първо време, се настанилъ при Христки Григоровъ, познатъ му отъ по-рано. Възложено му било да получава изпратенитѣ съ влака дърва отъ една правителствена гора, които предлагалъ и препращалъ на разнитѣ учреждения и болници въ Букурещъ. Когато превозвания материалъ отъ въпросната гора се привършилъ, Димитъръ Тодоровъ билъ приетъ отъ роднината на Хр. Григоровъ, Гица Пенку, за контрольоръ на неговитѣ две гори и три мушии въ Ромъния. По-после Гица Пенку го направилъ единъ видъ съдружникъ въ експлоатацията на една отъ горитѣ, но тъкмо когато предстояло да добиятъ по-голѣми печалби и самъ Дим. Тодоровъ да позабогатѣе, настжпила паметната 1876 година.

Живѣйки въ Букурещъ, Димитъръ Тодоровъ ималъ възможность да завърже познанство съ по-първитѣ ратници за освобождението на Бългрия. Сжщевременно внимателно наблюдавалъ и следѣлъ развитието и подготовката за възстанието въ Бългрия. Тамъ Димитъръ Тодоровъ, покрай служебната си работа ималъ възможность да бжде въ постоянна връзка съ революционния комитетъ. Въ Букурещъ той се намѣрилъ съ ония българи, съ които отпосле миналъ съ „Радецки“ Дунава. Нищо отъ това, което се вършело, не било скрито за него. Кроения планъ за минаване на наша че-

та въ България билъ му сжщо така своеременно известенъ. Самъ той се приготвявалъ да вземе участие въ тая чета. Отначало за войвода е билъ опредѣленъ Филипъ Тотю, но той заминалъ на нѣкжде. Тогава решили да го замѣни Панайотъ Хитовъ, но той, безъ да имъ се обади заминалъ за Сърбия. Войводството било възложено на Христо Ботйовъ.

При Априлското възстание, Дим. Тодоровъ едвамъ сдържалъ възторга и желанието си часъ по-скоро да се притече въ помощъ на родината. На работата си започналъ да гледа презъ прѣсти. Обзетъ отъ вълнение за близката свобода на България, той почналъ да губи съня си — толкова силенъ билъ младежкия му възторгъ, запаленъ отъ патриотизма, който вълнувалъ по това време прѣснатитѣ по чужбина български синове. Това негово трѣскаво вълнение не останало чуждо за близкитѣ му, както и за самия Ботйовъ. Решено било Дим. Тодоровъ да бжде изпратенъ въ Крайова, кждето да се погрижи за приготвлението на фишеци, патрони и други бойни припаси.

Въ изпълнение на това решение, той напусналъ веднага работата си, взелъ съ себе си всичкитѣ суми, съ които разполагалъ, и съ още двама свои другари заминалъ за Крайова, безъ да се обади на Гица Пенку. Тамъ тѣ си направили възстанически дрехи и започнали подготовителната работа около въоръжението на четата. Въ Крайова тѣ престояли близо три седмици — до 16 май, 1876 г. Малко преди това получили известие, че четата трѣбва — въ посочения имъ день — да замине съ „Радецки“. Вечеръта на 16 май всички събрани въ Крайова ратници, решени да минатъ въ България, натоварили каруцата на Янко Ванковъ съ приготвенитѣ фишеци, патрони, пушки и др. припаси за четата и на другия день, рано сутринъта, пристигнали въ Бекетъ, отдето къмъ 9-10 часа сжщата сутринъ, се качили на парахода „Радецки“. Били сж около 30 души, между които се намирали и Н. Т. Обретеновъ, Сава Пеневъ, П. Юрдановъ, Ванковъ, Д. Икономовъ и единъ руски князь, съчувственикъ на тѣхната идея.

Съ себе си тѣ носели дванадесетъ сандѣка пълни съ оръжие и припаси за четата. За да не възбудятъ съ това подозрение двама отъ четата предали сандѣцитѣ като стока.

Качили се четници и отъ другитѣ крайдунавски ромънски градове.

Както по-рано изъ Ромъния, така и тука при качването на парахода и отпосле, всички били особено внимателни и предпазливи. Навредъ стояли шпиони, които всѣки моментъ можели да откриятъ и издадатъ четата. За по-голѣма сигурностъ били извадени билети до различни пунктове и то отъ Ломъ нагорѣ, въпрѣки, че всички възнамѣрявали да слѣзатъ на едно мѣсто — кжде точно не било опредѣлено. По тоя начинъ, макаръ и съ повече разходи, четата успѣла да трѣгне и пропътува вкупомъ, безъ каквито и да било прѣчки.

Събрани така на парахода всички едномисленици, увѣрени, че е вече дошълъ дългоочаквания часъ за борба на смъртъ и животъ, до толкова се възрадвали и вдъхновили отъ вѣра и надежда въ успѣха на наченато дѣло, че почнали напълно да се примиряватъ съ мисълта за смъртъта. Чувствувайки се като отредени, неизбѣжни жертви за свободата на бащинията, тѣ живѣели само съ гордата решителностъ: предъ нищо да се не спиратъ, за цената на нищо да се не отказватъ отъ идеалитѣ си! Можеше ли иначе! Само така би могло да се доразпали пламъка на борбата за освобождението, само така дѣлото на тия 200 души — измежду най-буйнитѣ и решителни младежи — би могло като фаръ да освѣти пжтя на беззаветната борба. Историята ще помни тая велика себеотдайностъ: двестѣ души смѣли борци, посрѣдъ пладне, посрѣдъ водитѣ на пълноводния Дунавъ, обявиха война на турската империя, навлѣзоха въ нея и доведоха България до тия бжднини, на които тя се радва сега.

Лишенията при една такава борба били на лице: безъ резерви и безъ осигурена храна, безъ санитарна помощъ, при незавидната и неизбѣжна, може би, сждба на пленничеството, смъртъта най-сетне — това били необикновенитѣ неудобства и злини, които грозѣли четата на всѣка крачка.

Прѣснитѣ спомени за трагичната сждба на Хаджи Димитровата чета, сжщо така правѣли картината на неопредѣленото бждеще още по-черна. Ала свѣтлината на духа разсѣй вала мрака, подкрепяла и подържала надеждитѣ. Въпрѣки всички тия несгоди, въ чийто образъ виждали черното крило на явна смъртъ, тѣ не отпаднали духомъ, не се разколебали въ решението си докрай да се борятъ и помогнатъ за освобождението на милото отечество. Такива били хората, които на 17 май 1876 г. превзели парахода „Радецки“ и, слѣзши на Козлудуйския брѣгъ, развѣли знамето на свободата.

Между тях въ парахода се намиралъ и напусналия руската армия капитанъ Никола Дончевъ Войновски, който, въ сжщностъ, билъ командиръ на четата. Той билъ българинъ и се наричалъ така поради името на родното му село Бойновци, Габровско. Ценейки качествата на Войновски, който билъ единъ отличенъ воененъ, самъ Ботйовъ, макаръ че е билъ голѣмъ храбрецъ и достоенъ революционеръ, възложилъ командуването на четата на Войновски. Особено много се проявилъ той при подготовката за превземането на парахода „Радецки“. При близкото сътрудничество на Н. Обретеновъ, Давидъ Тодоровъ и Перо Македонца, той организиралъ отлично цѣлата работа. На всѣкиго било възложено по нѣщо въ връзка съ предстоящата акция. Едни били отредени за машинитѣ долу, други — за палубата, трети — да пазятъ касата, а останалигѣ — да бдятъ и се справятъ съ самитѣ моряци. Всички четници трѣбвало да се преструватъ, че спятъ, но да бждатъ готови всѣки моментъ за действие. При дадения сигналъ „на оржжие!“ всички трѣбвало да заематъ мѣстата си.

Димитъръ Тодоровъ получилъ нареждане отъ Войновски да надзирава общо за тишината на парахода и — дали всички сж си по мѣстата. Когато приближило времето да се превземе парахода, той, Христо Ботйовъ и още нѣколко души четници слѣзли въ кабинитѣ да се облѣкатъ въ възстаническитѣ си дрехи. Ботйовъ, който се обличалъ въ първата кабина, не дочакалъ другаритѣ си, излѣзълъ пръвъ и се изкачилъ на кувертата. Чули шумъ и тропотъ, веднага изкачатъ и тѣ. Предъ очитѣ си тѣ видѣли първата разпра между Ботйова и капитана на парахода, Еглендеръ, видѣли тичащитѣ отвредъ матрози, взели въ ржце кой каквото свърналъ. Но българскитѣ четници, подготвени отъ по-рано, ги пресрещнали и обезоржжили. Въ сжщото това време капитана се силно противопоставялъ на Ботйова. Изведнажъ войводата изтеглилъ саблята си и съ грѣмливъ гласъ извикалъ: „Като съ добро не ми позволявате това, ще го извърша на сила!“ И съ още по-силенъ гласъ се обърналъ къмъ момчетата: „На оржжие, юнаци!“ — Това е то Вазовото: „Тукъ се слуша мойта воля, азъ съмъ капитанъ!“

При тия думи и останалитѣ момчета наскочали, спуснали се къмъ магазина за поставяне на стокитѣ, гдето били сандѣцитѣ съ оржжие и бойни припаси и съ голѣмъ шумъ и

бързина започнали да ги чупятъ и разтварятъ. Дигналъ се шумъ, каточели работили 300 души дюлгери.

За две-три минути всички пушки, сабли и патрони се намѣрили въ ржцетѣ на неустрашимитѣ юнаци. „Радецки“ билъ завладѣнъ.

Капитана на парахода, като видѣлъ всичко това и съзнавайки безполезността отъ каквато и да била съпротива, преклонилъ глава и отстѣпилъ всичко на разпореждането на четата, дори заповѣдалъ на своитѣ матрози да улесняватъ при нужда четницитѣ. Така, че всички служащи отъ парахода „Радецки“, на чело съ капитана, станали въ пълна тяхна услуга.

Въ „Радецки“, като пѣтницишки параходъ, имало различни хора — мжже и жени: нѣмци, ромънци, българи, гърци и др. Всички изпървомъ се изплашили много. Българитѣ — да не ги помъкнатъ съ четата, турцитѣ — да не бждатъ изклани. Останалитѣ — треперяли отъ страхъ предъ неизвестността.

Обаче, по-сетне, като разбрали, че живота имъ не е въ опасност и че никой не ще имъ причини зло, успокоили се. Нито една отъ скжпоценноститѣ на турчинитѣ не била побутната дори.

Единъ отъ четницитѣ си позволилъ да вземе феса на единъ турчинъ и почналъ да го сѣче съ саблята си, обаче, Войновски, като видѣлъ това, смѣмралъ четника и забранилъ на момчетата каквито и да било волности и издевателства надъ пѣтницитѣ.

Съ превземането на парахода, той намалилъ своя ходъ. Оставало само да приближи избраното за слизане мѣсто и да свали четата на българския брѣгъ — при Козлудуй. На Н. Обретеновъ, Ст. Савовъ и Цвѣтковъ било възложено да направляватъ парахода и да следятъ за приближаването на опредѣления пунктъ.

По това време, петъ-шестъ души турци отъ пограничния постъ, незнаейки какъвъ е този параходъ и кои сж тия, които се готвятъ да слѣзатъ, се запѣтили къмъ брѣга. Ала нѣколко отъ момчетата ги забелязали и изгърмѣли срещу тяхъ. Отъ куршумитѣ имъ единъ отъ турцитѣ падналъ, а другитѣ се разбѣгали.

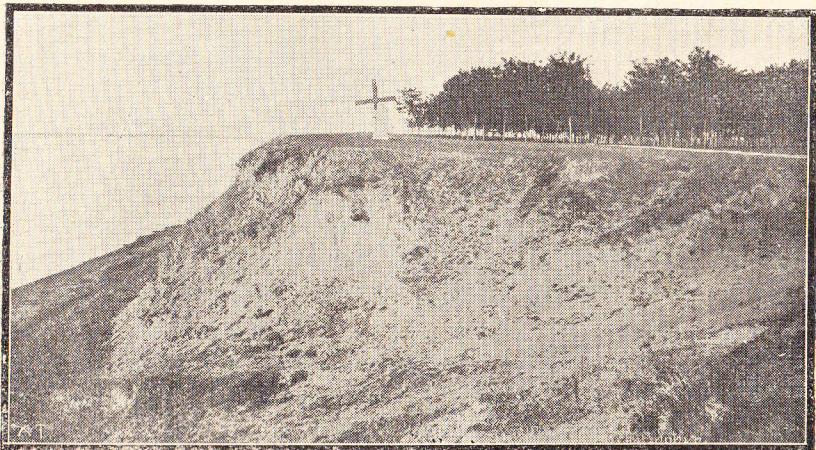
При приближаването на парахода къмъ брѣга, матрозитѣ съ дълги върлини опитвали дълбочината на водата за

да предпазят парахода от заседание. След самото спиране на парахода, те поставили дълги и широки дъски, които стигали чак до брѣга. По тях слѣзли четниците.

Раздѣлата била много трогателна. Тия, сжщитѣ хора, които до преди малко били така враждебно настроени спрѣмо четниците, че дори се нахвърляли върху имъ съ върлини и сѣкири, промѣнили държането си. Даже се проявили като голѣми съмишленици на четниците, вдъхновени от благородната идея за свободата на отечеството. Те разбрали, че нѣма отъ какво да се пази парахода. Познали въ лицата на четниците не злосторници, а горещи и честни родолюбци.

Капитана на парахода сърдечно си взелъ сбогомъ съ цѣлата чета.

По заповѣдъ на Войновски слѣзла първата десетница. Четниците слизали на брѣга съ радостъ, пѣйки патриотични пѣсни. Съ първата група слѣзълъ и Димитъръ Тодоровъ, а Войновски — съ третата десетница, до което време наблюда-

Козлудуйския брѣгъ — мѣстото, където е слѣзла Ботйовата чета отъ парахода „Радецки“

валъ за реда при слизането. Христо Ботйовъ слѣзълъ най-после заедно съ знамето, носено отъ Никола Куруто, дадено му отъ Никола Обретеновъ. Знамето било шито отъ сестрата на Н. Обретеновъ—Петрана— и било дотогава скрито въ багажа му.

Наслѣзли всички отъ парахода и минали подъ развѣното на българския брѣгъ знаме.

Отъ парахода имъ извикали и ги поканили да се върнатъ и си прибератъ останалия багажъ, обаче, четниците се засмѣли на това и имъ заявили, че оставятъ багажа си на тяхъ. Не имъ билъ вече потрѣбенъ. Инаистина, те оставили около 200 чифта обуца, толкова шапки, палта, панталони и куфари — всичко разхвърляно въ безпорядъкъ изъ парахода.

Наизлѣзлиятъ по кувертата, персоналъ на парахода продължавалъ да вика: „Да живѣе дружината! Да живѣе България!“

Въ отговоръ на това, момчетата възторжено крѣщѣли: „Да живѣе Францъ Иосифъ! Да живѣе графъ Андраши! Да живѣе християнска Европа!“ Тия гласове продължавали да огласятъ брѣга, додето парахода се загубилъ по течението на Дунава.

Когато парахода пристигналъ въ Видинъ, властитѣ се опитали да върнатъ съ него турска войска за преследване на четата, но капитана решително отказалъ.

Следъ като четата слѣзла на Козлудуйския брѣгъ, всички момчета се събрали около знамето. Ботйовъ държалъ пламенна и силно настройваща за предстоящото дѣло речъ. Следъ него свещеника П. Савва Катрафиловъ, като цивилентъ, изпълнилъ накратко нѣкаква духовна служба.

Било 17 май—понеделникъ.

Преди четата да потегли за селото Козлудуй, което не било далече, знамето било забито на баиря и всички полѣжили подъ него клетва. Следъ полагането на клетвата, Войновски повелъ четата направо за Козлудуй. Съ приближаването до селото, той далъ нареждане една частъ отъ момчетата да го обходятъ, а останалитѣ, които били повзече, да влѣзатъ въ него. Когато завзели така селото, те се погрижили най-напредъ за коне и коли: първитѣ—за езда, а колитѣ — за багажа и — прикрытие въ случай на нападение.

Щомъ приближили църковнитѣ хамбари, момчетата видѣли десетина черкези, дошли изъ околнитѣ села да товарятъ царевица. Забелязани отъ четата още отъ далече, те били обградени отъ нея. Започнала се престрелка, въ която повечето отъ появилитѣ се черкези били избити и ранени, а останалитѣ едвамъ успѣли да избѣгатъ и се спасятъ. Отъ тия гърмежи се разбѣгали и селянитѣ, обаче, обходилитѣ селото четници ги спирани и връщали. Четата, съ развѣно знаме се спрѣла на църковния площадъ.

Селото Козлудуй имало тогава около 450 кжщи, които сж били обитавани отъ българи и ромъни, и около 50-60 цигански и татарски кжщи. Разбѣгали се били при суматохата и татаритѣ.

При спирането имъ на площада, четниците били посрещнати отъ Младенъ Павловъ, така наречения „козлудуйското даскалче“. Той се изпрѣчилъ отпреде имъ, съчувствайки горещо на четата и готовъ да трѣгне съ нея. Веднага още той почналъ да имъ разправа за нѣкакви козлудуйски изедници, които трѣбвало да бждатъ намѣрени и изловени. Съветвалъ ги какво да правятъ съ тѣхъ. Младенъ Павловъ ги завелъ при единъ чорбаджия, кмета, когото считалъ за най-голѣмъ изедникъ. Когато отишли въ кжщата на кмета, намѣрили го скритъ въ долапитѣ, съ една торба пари, смутенъ и цѣлъ разтреперанъ отъ страхъ. Ботйовъ, като го видѣлъ така уплашенъ, заповѣдалъ на момчетата да го оставятъ на мира. Обаче, отпосле, нѣкои отъ тѣхъ му взели торбата съ паритѣ, които пари — само бѣли меджидии — по-късно били разпиляни вѣнъ отъ селото, по полето, като непотрѣбна вещь. Набавени били още коне и коли.

Всички въ селото се били изплашили отъ неочакванитѣ гости. Само нѣколко души власи се осмѣлили да попитатъ смирено, на ромънски езикъ, войводата, какви сж тия негови хора и защо сж дошли. Ботйовъ, който добре знаелъ ромънски, отговорилъ на въпроситѣ имъ, като казалъ още, че на турското царство края вече билъ дошълъ и че скоро следъ тѣхъ ще дойдатъ и московцитѣ. Димитъръ Тодоровъ, който билъ до войводата, чулъ тия думи.

Къмъ 3-4 часа следъ обѣдъ четата излѣзла отъ селото и се събрала съ останалитѣ четници, пратени за обсада на селото. Едвамъ тука Ботйовъ узналъ за взетата торба съ паритѣ на чорбаджията. Торбата носелъ Н. Обретеновъ — като касиеръ на четата.

— Защо ви сж сега тия пари? — казалъ на момчетата Ботйовъ. — На панаиръ ли отивате? Махнете ги отъ тука.

Това Обретеновъ развързалъ торбата, хваналъ я за дъното и я изгърсилъ на поляната. Бѣлитѣ меджидии се раздрѣнкали и разсипали. Нѣкои отъ четниците грабнали по нѣколко монети и започнали да се замѣрятъ съ тѣхъ. Продължили пжтя си. Малко следъ като отминали нататкъ, настигналъ ги съ плачъ единъ селянинъ. Оплакалъ имъ се, че во-

лтъ му падналъ убитъ, та да му го платели. Увещавали го да се върне малко надире, на поляната, кждето ще намѣри надъ хиляда бѣли меджидии; да си събере отъ тѣхъ колкото иска. Ала той не имъ вѣрвалъ и продължавалъ да си иска паритѣ. Всичкитѣ му викове били напразно — върналъ се.

Преди залѣзъ слънце, четата стигнала въ с. Бутанъ, едно чисто българско селце. Тамъ на войводата станало много неприятно, като видѣлъ само жени изъ селото. Мжжетѣ ги нѣмало никакви. Ботйовъ се ядосалъ и сподѣлилъ това си негодувание съ Апостолова — единъ отъ врачанскитѣ апостоли, съ Георги Матевъ и нѣколко други.

— Какво прави сега Заимовъ! Той трѣбва да спи! — казалъ имъ натъртено войводата.

Всички дигали рамене и мълчали.

Четата напуснала селото и се отправила къмъ рѣката Огоста, която отъ падналитѣ дъждове, била станала пълноводна и непроходима. Преминаването ѝ отъ четата се извършило съ помощта на колитѣ, които били наредени като мостъ. Забавили се доста време. Следъ това тѣ се насочили къмъ р. Скжта, дето е шосето Враца—Рахово. Вървѣли безъ пжтъ — право презъ нивята. Едвамъ на мръкване тѣ излѣзли на шосето. Слѣзли на моста на Бързинската рѣка, намираща се на дващестина километра отъ Рахово и на 50 — отъ Враца. Предъ тѣхъ се открили прекрасни поляни, прошарени тукъ-тамъ съ дървета. Стигнали рѣката Скжта. На дѣсния ѝ брѣгъ се провидѣли селата Литница и Чаличане. Тука вече, въ тъмнината, се появили отъ страна на шосето около петнадесетъ черкези на коне. Изгърмѣли, ранили Апостолова отъ Свищовъ и се изгубили.

Предвиждайки сериозни нападения, четата решила да върви непрестанно цѣла нощъ, за да може да отмине околнитѣ черкезки села: Суватитѣ, Добролева (татарско село) и други нѣкои. Целта на момчетата била да приближатъ по-скоро Враца, кждето, споредъ предположенията имъ, ги очаквали съ нетърпение.

Преди да стигнатъ Враца тѣ трѣбвало да минатъ презъ отстоящото на 40 километра отъ нея с. Бурованъ. Но появилитѣ се край шосето черкези не преставали да ги безпокоятъ съ преследването си. Появявали се ту отъ едната, ту отъ другата страна на шосето и постоянно ги смущавали съ гърмежитѣ си.

Посрѣдъ нощъ, уморени и отпаднали, момчета приближили с. Бурованъ. Но надеждата, че тукъ ще се увеличи дружината имъ, ги крепѣла. Обаче, обещанието да ги посрѣщнатъ въ с. Бурованъ 400 млади юнаци, излѣзло една скръбна залъгалка. Въмѣсто тѣхъ посрѣщналъ ги единъ гърбавъ старецъ, който се мжчелъ да ги увѣри въ това, че селянитѣ били по работа и спѣли по къра, та затуй ги нѣмало. Били останали само жени. Навредъ било тъмно, нѣмало жива душа. Само неспирния кучешки лай огласялъ селото.

Едни предлагали да претършуватъ къщята и измъкнатъ скрититѣ мжже; други — да се запали селото, но Ботйовъ заявилъ, че това е неблагоприятно, тъй като трѣбвало да се бърза за Враца. Войновски веднага далъ команда да се събератъ момчетата. Разсъмвало, когато тѣ напуснали с. Бурованъ. Заросилъ дребенъ дъждецъ.

Когато пристигнали вече на 50 клм. отъ Дунава, 5-6 до Милинъ камъкъ, а 25 — до Вратца, отъ дветѣ страни на шосето ги нападнали черкези на коне, а недалечъ отъ шосето идвала турска пехота, не по-малко отъ 200 души.

— Бждете готови, мои момчета! — извикалъ Христо Ботйовъ. Нека покажемъ, че знаемъ да мремъ за отечеството!

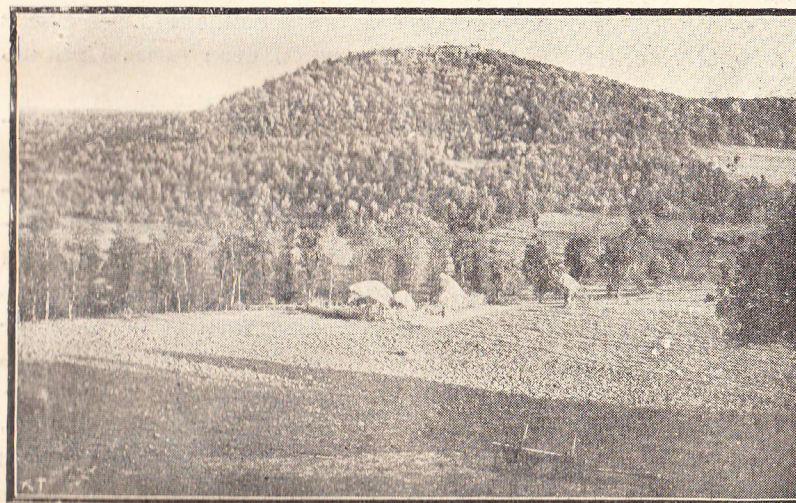
Следъ като издумалъ това, хукналъ съ коня си къмъ противника, съ извадена сабя, която въртялъ надъ главата си, подъ градъ куршуми. Ала Войновски, въ момента, виждайки опасността, на която се излагалъ Ботйовъ, пратилъ двама четници да върнатъ войводата, който отивалъ на явна смъртъ. Още сжщия мигъ Войновски далъ заповѣдъ на момчетата да стрелятъ само на месо, да пестятъ патронитѣ. Черкезитѣ започнали да налитатъ по-стремително и зачестили стрелбата. Тогава момчетата залегнали изъ ендецитѣ. Ботйовъ и нѣколцина други четници слѣзли отъ конетѣ и заели позиции по ниското. Още при първитѣ гърмежи тѣ видѣли, какъ се катурнали отъ конетѣ си нѣколко черкези. Черкезитѣ отстъпили и се разбѣгали предъ огъня на смѣлитѣ четници, които станали и продължили пжтя си.

Отъ Оходинския мостъ до Милинъ камъкъ било голо поле. Следъ единъ часъ пжтуване четата доближила с. Баница. За да не се натъкнатъ на турци и на неочаквани нападения, решили да се отбиятъ вдѣсно отъ пжтя за селото, населено съ татари и българи и да поематъ къмъ Милинъ камъкъ, кждето да заематъ позиция.

Обаче, навлѣзли въ мѣстность непригодна за движение на колитѣ. Трѣбвало да ги изоставятъ. Разговорили и взели съ себе си всичкия багажъ отъ колитѣ и освободили коларитѣ, които отпосле били изклани отъ черкезитѣ.

Преди да навлѣзатъ въ гората, тѣ минали една полянка, заобиколена съ голѣми дървета. Тукъ тѣ спрѣли и, пѣйки, залюлѣли весело хоро.

Когато се изкачили на височинитѣ, тѣ съгледали другъ връхъ, по-високъ отъ току що заветия. Тоя връхъ билъ Милинъ камъкъ. Огледали го и намѣрили него като по-добъръ за защита и побързали да го заематъ. Оттамъ се виждала цѣлата околность.

Върха Милинъ камъкъ, гледанъ отдолу

На Милинъ камъкъ Войновски избралъ хубава позиция, изтъкналъ предъ войводата нейнитѣ преимущества и разпоредилъ момчетата да заематъ височинитѣ за защита въ тоя день — 18 май — втория день отъ напуцането на „Радецки“. Четиредесетъ души тичешкомъ заели височината. Види се, турцитѣ не сж предвиждали това, като сж мислили, може би, че четата ще следва шосето. Затова не се погрижили да заематъ отъ по-рано височината, което много лесно можели да направятъ съ своята конница. Когато турцитѣ видѣли, че тия четиредесетъ души се отдѣлили отъ ядрото на четата и се спуснали къмъ височината, тѣ препуснали да зае-

матъ тоя върхъ, но било късно вече. Останалитѣ момчета открили огънь срещу тѣхъ, като заднешкомъ, непреставайки да стрелятъ, се отдръпвали къмъ височината, додето се присъединили къмъ заелитѣ я вече защитници.

Щомъ излѣзли на самия върхъ Милинъ камъкъ, момчетата си направили [закрития отъ камъни, каквито имало] тамъ въ изобилие. Очакването имъ, че не следъ дълго време ще се почне сражението, не ги излѣгало. Черкезката потеря, която ги била оставила надъ с. Баница, се появила откъмъ с. Мраморна. Черкезитѣ заобиколили четата отъ три страни. На тоя върхъ станало най-жесточеното сражение между четата и турцитѣ и черкезитѣ. Лѣвото крило на четата — източното, се командувало отъ Войновски, а дѣсното — отъ Христо Ботйовъ.

— Блъскайте, момчета! — викалъ войводата. — Враца се вижда! Нашитѣ гърмежи се чуватъ сега тамъ. Помощъ скоро ще пристигне!

Момчетата отвреме-навреме повдигали глави и поглеждали къмъ Враца въ очакване за помощъ.

Огъня на потерята позатихналъ малко, но скоро тя нападнала съ нова яростъ. Съ извадени сабли, черкезитѣ наближили на 300-400 крачки до момчетата, обаче, предвидливия Войновски билъ поставилъ въ първа линия по-решителнитѣ четници, които имали и револвери и по този начинъ ги отблъсвали по-мощно и по-сигурно. По това време ранили въ дѣсното колѣно Перо Македонецъ, единъ отъ най-безстрашнитѣ четници. Раненъ билъ и попъ Савва Катрафиловъ, единъ отъ най-близкитѣ хора на Ботйова. Куршумътъ пронизалъ и двата му крака. Самъ войводата се притичалъ и превързалъ ранитѣ му съ каквото намѣрилъ. Ранили и нѣколцина други четници.

— Водица! Водица! — викали раненитѣ.

Ала, де ти водица на тоя върхъ! Силния слънчевъ пекъ още повече разпалвалъ жаждата на момчетата. Устнитѣ имъ се били слѣпили и тѣ не можели да говорятъ. Долу, турцитѣ били на по-добро. Имало вода въ изобилие.

Кой знае какъ, едно овчарче било попаднало откъмъ страната на четата. Момчетата го помолили да имъ донесе малко водица отъ близкото кладенче, намиращо се откъмъ страната, дето нѣмало турци. То послушало и имъ донесло една пълна кратурка съ вода.

За тая услуга Ботйовъ го наградилъ съ една турска лира. Донесената вода Ботйовъ занесълъ и раздалъ на раненитѣ, които едвамъ дишали отъ жажда.

Боя продължавалъ. Дошла подкрепа на противницитѣ. Постепенно тѣ се приближили на стотина крачки до четата. Всичкитѣ нейни коне били избити. Наближавало три часа следъ пладне и слънцето било още високо.

Когато по шосето откъмъ Враца се забелязало движение, Ботйовъ устремилъ погледъ натамъ. По пжтя се вдигали облаци прахъ и се виждало да се движатъ много хора. Наблюдавайки съ бинокъла, войводата започналъ радостно да вика:

— Момчета, дръжете се! Отъ Враца ни иде помощъ! Напредъ! Да живѣе България! Напредъ!

— Да живѣе! Да живѣе България! Да живѣе и войводата! — викали момчетата.

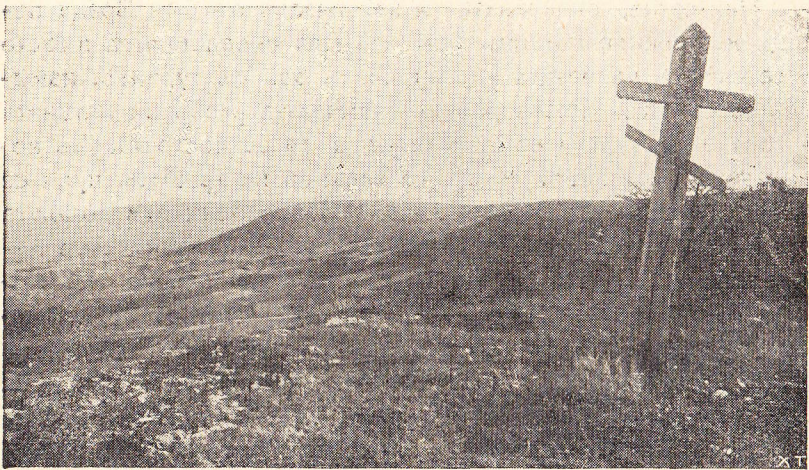
Макаръ и изморени и изнемошѣли отъ жажда, тѣ се надигнали отъ позициитѣ си, втурнали се напредъ и нападнали неприятеля. Раздало се гръмко „ура“ и черкезитѣ ударили на бѣгъ. По заповѣдъ на войводата, момчетата се повърнали пакъ на своитѣ позиции. Боя продължилъ, но вече не така оживено, както по-преди.

Най-сетне, очакваната и забелязана откъмъ Враца помощъ наближила Милинъ камъкъ. Ала новодошлитѣ вмѣсто да се слѣятъ съ четата и започнатъ бой съ турцитѣ, измѣсили се съ тѣхъ. Разочаровани, момчетата разбрали истината — това било турска войска. Веднага тя се построила въ колони задъ черкезитѣ. Чулъ се гласътъ на тржбата, чули се команди и черкезитѣ, ободрени и подкрепени отъ дошлата помощъ, врѣхлетѣли съ по-голѣма сила. Боя станалъ още по-жесточенъ. Пристигналата войска не била повече отъ 20-300 души, а черкезитѣ — повече отъ 400 души. Изобщо, неприятелската войска била близо четири пжти по-голѣма отъ четата. Въпрѣки това момчетата не губѣли самообладание. Здравно държели позициитѣ си. По едно време знаменосеца падналъ на земята, ударенъ въ корема. Извикалъ. Ботйовъ веднага далъ заповѣдъ да се свали знамето отъ вършината. Единъ отъ четницитѣ бързо го свалилъ и го препасалъ на кръста си. Борбата се усилвала. По позицията имало вече паднали мнозина убити и ранени, които стенѣли отъ болка и се молѣли — едни за помощъ, други за вода, а трети — да ги доубиятъ другаритѣ имъ, за да не страдатъ повече.

Ужасна била картината. Сражението, обаче, не престанало. Продължило до залъзъ слънце. На мръкване неприятелската тржба извирила и турската войска се оттеглила. Едвамъ сега четата се почувствувала свободна и ѝ се удало да си отдъхне. Могли и спокойно да прибератъ убититѣ и се погрижатъ за раненитѣ. Убити били 11 души, а ранени около 20. Списъка на четата държалъ и водилъ Н. Обретеновъ. Между убититѣ билъ и Хаджи Георги. Плачевното положение на убититѣ и раненитѣ, трогнало момчетата. Особено много се наскърбилъ войводата. Страданията и виковеѣ на раненитѣ тжжната гледка отъ натъркалянитѣ трулове ранили сърдцето на войводата и отнели неговото спокойствие. Съ покрусена душа той дълбоко страдалъ за нещастнитѣ си другари.

Турскитѣ убити и ранени били три-четири пжти повече отъ жертвитѣ на четата.

До къмъ 8-9 часа вечеръта четата продължавала да стои на Милинѣ камъкъ. Момчетата, съвещавайки се, се готвѣли за пжтъ. Решили да тръгнатъ пакъ за Враца и отъ тамъ да хванатъ Балкана. За това извили малко въ страни и се отправили по долината за къмъ шосето Рахово — Враца. Ра-

Гледка отъ в. Милинѣ камъкъ къмъ с. Баница

нения въ крака Перо Македонца, момчетата носели на ржце, като се редували. А всички други тежко ранени, които не можели да вървятъ били, оставени на произвола на сждбата: въ ржцетѣ на турцитѣ.

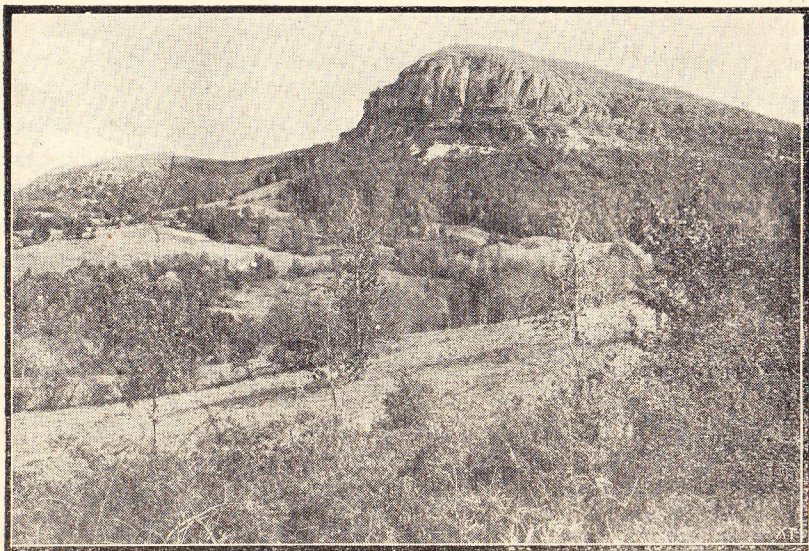
Нощъта била тъмна, безлунна. Никакъвъ пжтъ се не виждалъ. Жадни и гладни — още отъ Ромъния — не видѣли сънъ и почивка, момчетата едвамъ се движели. Мълчаливи и капнали отъ умора, тѣ се спуснали въ политѣ на Милинѣ камъкъ. Когато стигнали до едно изворче, чули нѣкой да ги пита, на турски, кои сж. Внезапно, изъ невиделица, по тѣхъ открили огънь. Устроена имъ била засада. Падналъ убитъ Давидъ Тодоровъ, съветника на войводата. Момчетата залегнали, открили сжщо огънь и успѣли да убиятъ единъ турски голѣмецъ. Десетина километра било разстоянието до отсрещния баиръ, на който трѣбвало да отидатъ, ала тъмнината, гжстата шума, лошия пжтъ, умората, пжкъ и очакването всѣки моментъ да се натъкнатъ на турци, станали причина, четата да загуби двойно и тройно повече време. Губили се, падали, ставали. Най-последно, на 19 май, осъмнали на върха Веслецъ, нейде изъ Врачанскитѣ лозя. Оттамъ до Враца имъ оставали около два часа.

Тоя день турцитѣ не ги преследвали. Види се, предугадили сж, че въ Враца се готви нѣщо, та се устремили за тамъ да взематъ мѣрки. Едвамъ тукъ, следъ дведенонощенъ пжтъ, сражения и тежки лишения и несгоди, четата можала добре да си отдъхне. Тая отмора траяла до вечеръта.

На Веслецъ тѣ намѣрили храна, вода и почивка — успѣли да поспятъ, да се постегнатъ и да се нагледатъ отъ високо на цѣлата подлежаща мѣстностъ — Враца, Милинѣ камъкъ и Стара-планина. Тамъ тѣ отчасти могли да се позанимаатъ съ военно обучение и дисциплина. Занятията ржководѣлъ Никола Д. Войновски. Полека-лека у всички останали живи четници се възвърналъ предишния бодъръ духъ. Възкръснала въ душиѣ имъ предишната веселостъ. Сърдцата се обнадеждали. Войновски сжщо така се представялъ за веселъ и безгриженъ, въпрѣки че въ това му държане имало известна престореностъ.

Деня миналъ спокойно безъ неприятности и изненади. Още отрано се разбрало отъ куриеритѣ, че на Враца не може да се разчита. Тамъ нищо не било подготвено. За това, взето било решение отъ главнитѣ съветници и войводата да не се влиза въ Враца, а да се тръгне, и то още тая вечеръ, за Балкана, та да може на сутринъта четата да осъмне въ политѣ му. Така и станало. Вечеръта, по тъмно, четата слѣзла отъ Веслецъ и поела къмъ Балкана. Вървейки безъ

път, кривуличейки, ту влѣво ту вдѣсно, момчетата едвамъ на зазоряване стигнали безпрепятствено политѣ на планината. Тъкмо що били започнали да се изкачватъ по нейнитѣ склонове, слънцето почнало да се показва на изтокъ. Хубавия майски видъ на Балкана оведрилъ сърдцата на младитѣ юнаци — възпѣвали много пѣти до сега и блѣнували за ве-

Мѣстността „Рѣчка“, презъ която е водѣлъ пътя на четата отъ Веслецъ за Балкана

личествената Стара-планина — сърдцето на родината, гнѣздото на славнитѣ български родолюбци и хайдути. Тогава, когато той блѣнѣ, тая радостъ сж били предъ очитѣ имъ, можете да си представите какъвъ възторгъ, какво въодушевление е изпълвало гърдитѣ на тия, които така много сж обичали отечеството си, че трѣгнали зарадъ неговата свобода на явна смъртъ. Съ пѣсни и възторжени викове четата продължила пътя си къмъ Волтъ.

Така наченалъ тоя хубавъ пролѣтенъ день — 20 май.

Презъ всичкото това време Димитъръ Тодоровъ не се отдѣлялъ отъ войводата. Наблюдавалъ го какъ той се радвалъ на природата и какъ съ неудържимъ поетически възторгъ се прекланялъ въ душата си предъ нея, самъ високъ, строенъ и красивъ момъкъ, съ черна брада, тъмни, кестеняви очи и ясенъ, гръмливъ гласъ. Тоя левентъ билъ и добъръ сладкодумецъ,

а сщевременно и добъръ изпълнител на народнитѣ ни пѣсни, съ които е огласялъ Балкана. Винаги сериозенъ и винаги готовъ да се радва като дете на природата, той стоялъ удивенъ предъ нея. Изправената му фигура, като младъ гиздавъ боръ се очертавала върху ясното небе. Гордия му, вдѣхновенъ и пламененъ погледъ се носелъ отъ хълмъ на хълмъ, обгрѣщалъ ширнитѣ предѣли и шепнѣлъ името на Родината, за чието освобождение билъ повелъ другаритѣ си на явна смъртъ. Всецѣло отдаденъ на нейнитѣ хубости, той каточели билъ забравилъ следващитѣ до скоро едно следъ друго бедствия, и опасността отъ нови такива. Въпрѣки тоя неговъ захласъ предъ природата, чувствувало се, че войводата билъ извънредно много настроенъ патриотически. Но, все пакъ, въ душата му лежала една мжка.

Волтъ

Той се ядосвалъ, по-скоро изпитвалъ разочарование, че младитѣ въ Враца не били готови. Тѣхнитѣ предишни възторзи останали само безрезултатни обещания. По-раншнитѣ имъ горещи изявления: „Готвите се! Елате! На Дунава ще ви срещнемъ — готови, съ оржие въ рѣка. Ще ударимъ презъ Турция, ще я смажемъ. Никой нѣма да ни спре . . .“ навѣвали сега само жалки спомени.

Ни поменъ имало отъ нѣкогашната разпаленостъ, отъ онова, което се обещавало. Тия тжжни мисли хвърлили невидима сѣнка върху ведрото чело на войводата.

Четата възлѣзла нагоре по една козя пѣтека и стигнала до поляната Таушаница, близо до която се намирала кошарата на Димитъръ Мазната. Взели отъ него петнадесетина агнета, наклали огънь и ги турнали да се пекатъ. Но тъймо що агнетата започнали да се запичатъ отъ едната страна, появила се силна потеря отъ черкези, башибозукъ и редовна войска — пехота и кавалерия, образувана още презъ нощта, и трѣгнала да ги търси.

Пехотата идвала право срещу тях, а конницата се отправила да ги заобиколи през полето.

Поляната „Таушаница“ — мѣстност отъ Врачанския балканъ, дето четата на Ботйова се е събрала на почивка и е обѣждала. Тукъ е имала среща съ черкезитѣ

По това време превързвали ранитѣ на Перо, а Христо Ботйовъ си обувалъ царвули, понеже ботушитѣ му били скжсани и го убивали. Една частъ отъ потерята се стремѣла все повече и повече да ги доближи, а друга — да завземе единъ отъ близкитѣ върхове.

Въ това време се появилъ овчаря, отъ когото взели агнетата. Поискалъ си паритѣ.

— Хайде, дайте ми паритѣ за агнетата, — викалъ той. — По скоро, че черкезитѣ идатъ...

Това направило на всички много тжжно впечатление. Ботйовъ се възмутилъ отъ тая постжпка на овчаря и ядосано извикалъ:

— Гледай го ти... И ние сме тръгнали народъ да освобождаваме... Дайте му паритѣ и да се маха...

И заповѣдалъ веднага да му се платятъ агнетата.

Виждайки грозещата ги опасност, момчетата веднага наскачали и заели по-голѣмитѣ височини. Дигнали суровитѣ агнета отъ огъня. Потерята започнала да стреля къмъ „Волтъ“. Отговорили съ огънь и четниците. Отъ гърмежитѣ

кучетата се разлаяли, овчаритѣ се разбѣгали, а овцитѣ и козитѣ се разблѣяли.

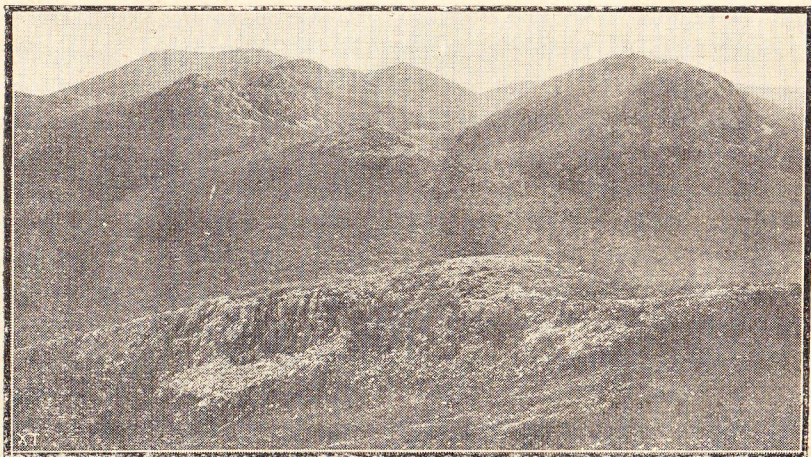
Настанала суматоха. Момчетата давали отпоръ, стреляли непрестанно и заднишкомъ се издърпвали къмъ върха, който сега наричатъ Грамадата (Камарата). Скоро успѣли да го завзематъ съ други малки върхове предъ „Волтъ“. По нареждането на Войновски четата се била раздѣлила на два отряда. Единия, подъ командването на Войновски, отбранявалъ едната страна, а другия — на чело съ Ботйовъ — другата.

Сражението продължавало непрекъснато презъ цѣлия день. Неприятелтъ, види се, ималъ намѣрение докрай да свърши и си разчисти смѣтката съ четата.

Както на Милинъ камъкъ, така и тукъ деньтъ билъ горещъ, слънцето печело силно. Мѣстото било каменисто, безводно. Канаритѣ били напечени като пещъ. Гладтъ и жаждата измжчвали и сега момчетата. Противника, обаче, разполагалъ съ всичко. При това, неговия брой се увеличилъ. Сражението било отчаяно. Турцитѣ нападали на групи, ожесточено, но напразно — позицитѣ на четата били непристъпни. Следъ пладне едно отдѣление черкези избиколило и се опитало да завземе една съседна височина, ала Войновски ги нападналъ съ своитѣ момчета, разбилъ ги и гонилъ до известно разстояние. Обаче, турската войска го издебнала и му отсѣкла пжтя. Той не можалъ да се върне и продължилъ нататъкъ. Миналъ долината и се укрепилъ въ отсрещното усое. Ботйовъ и другитѣ момчета, между които билъ и Дим. Тодоровъ, останали на Грамадата. Така раздѣлена на две, четата продължила сражението чакъ до мръкване. Съ закриване на слънцето боя престаналъ. Тржбата на турцитѣ изсвирила и тѣ започнали да се оттеглятъ. Понеже четата била разпръснатата на едно голѣмо пространство, не се знаело дали имало убити. Решено било и четата да се оттегли. По дадения знакъ момчетата се събрали. Историята съ предишнитѣ ранени се повторила. Ония отъ раненитѣ, които можели да вървятъ, тръгнали съ другаритѣ си, а тежко раненитѣ останали по мѣстата си. Знаейки какво ги чака, тѣ молели съ плачъ да ги прибератъ или да ги доубиятъ, но да ги не оставятъ въ ржцетѣ на турцитѣ. Но чие българско сърдце е можело да постжпи така въ тягостнитѣ и мжчителни минути на такава една раздѣла?

Започнали да слизатъ надолу по посока на заетата отъ Войновски позиция, та да се съединятъ съ него. Първата имъ мисль била да намѣрятъ хлѣбъ и вода. Като слѣзли на долу спрѣли на една поляна, засѣта тукъ-тамъ съ дръвчета. По това време около Ботйова били Обретеновъ, Апостоловъ и Перо, а Дим. Тодоровъ и Сава Пеневъ били на двайсетина крачки. Другъ никой нѣмало наоколо; останалитѣ били прѣснати на групи.

По едно време Ботйовъ станалъ за нѣщо. Но тъкмо що се изправилъ, откъмъ западната му страна изгърмѣла пушка. Ботйовъ падналъ мигновено на земята, безъ да извика или продума нѣщо. Всички ония, които били наоколо, потресени отъ станалото, се събрали около агонизиращия войвода. Обадили му се на нѣколко пжти, но той не отговорилъ. Дали си знакъ да мълчатъ предъ другитѣ момчета за скжпата загуба. И така гласа на славния поетъ-революционеръ и войвода, на най-великия българинъ, чието пламенно слово нѣмало равно на себе си, замлъкналъ завинаги.

Тукъ сж били позициитѣ на четата. Нѣкъде по тия мѣста е билъ убитъ Христо Ботйовъ

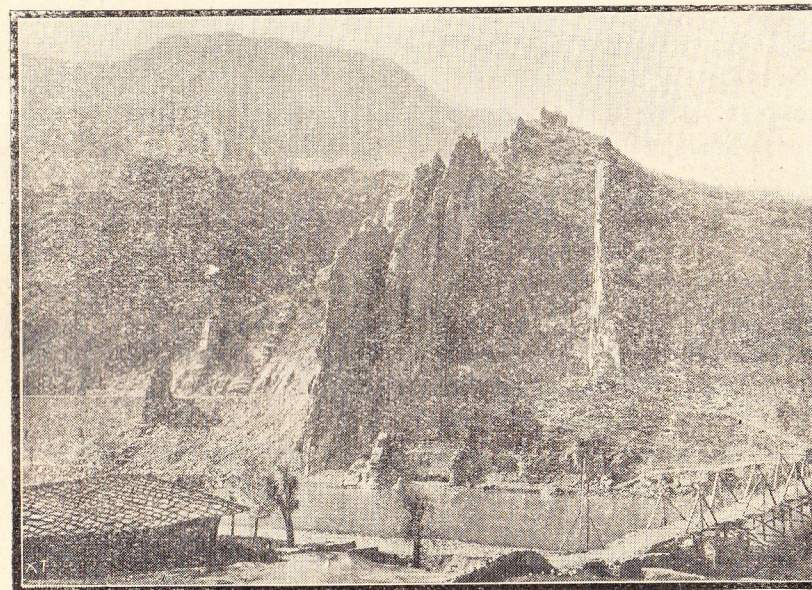
Мръкнало напълно и тѣ трѣбвало да продължатъ пжта си. Преди да тръгнатъ, съблѣкли куртката на войводата, взели му саблята, бинокъла, картата, калпака, револвера и портмонето, които нѣща били прибрани отъ Обретеновъ и Апостоловъ. Казали „вѣчно прости!“ на своя войвода, цѣлунали го за последенъ пжтъ, посипали трупа му съ цвѣтъ отъ

шипки и продължили надолу да се съединятъ съ Войновски.

Когато останалитѣ момчета отъ четата запитали за войводата, казали имъ, че той е или избързалъ напредъ или е изостаналъ. Обаче, тая заблуда траяла кратко време — истината скоро била открита. Узнали я всички. Усилията имъ да се съединятъ съ Войновски отишли напраздно. Въпрѣки че цѣла нощъ скитали изъ планината не мѣгли да го намѣрятъ.

На 21 май осъмнали въ челопешката курия. При изгрѣване на слънцето черкезитѣ наново ги нападнали. При първото имъ изгърмяване падналъ убитъ Перо. Открили огънь и четницитѣ. Апостоловъ успѣлъ да повали предводителя на черкезитѣ, нареченъ Джембулетъ. Съ неговото убиване, черкезитѣ се разбѣгали.

Следъ тѣхното разпрѣсване, момчетата тръгнали да дирятъ хлѣбъ. Деня миналъ въ лутане, безъ да срещнатъ противникъ. Преди мръкване, Апостоловъ се отдѣлилъ съ гру-

„Ритлитѣ“ — мѣстность въ Врачанския балванъ край Искъра, дето на 24 май 1876 г. сж загинали около 30 души четници, между които и Георги Апостоловъ

па четници да прегази Искъра и влѣзе въ селото Лютибродъ и ако може да набави храна оттамъ. Обаче, при пре-

минаване на рѣката въ мѣстността Рашовъ долъ, той и момчетата му били нападнати отъ турска войска, заптиета и черкези. При това сражение падналъ убитъ Апостоловъ заедно съ повечето отъ придружаващитѣ го четници. Успѣли да се спасятъ само Димитъръ Кършовски, който се скрилъ въ една пещера, Д. Багреновъ и Инжето, които се покатерили на една липа и така се отървали. Едва на 20 май посрѣдъ нощъ отряда на Ботйовъ успѣлъ да се намѣри съ Войновски, който току що прегазвалъ съ момчетата си Искѣра при село Звѣрино. Отъ четата били останали 120 момчета.

Къмъ глад и умората, присъединило се и едно ново зло — голѣмъ непрестаненъ дъждъ. Но отъ друга страна това обстоятелство се явило и въ тѣхна полза — попрѣчило на турцитѣ въ преследването на четата.

На 25 май между момчетата отъ четата възникнали несъгласия относно бждещата имъ дейность. Едни искали да се отправятъ за Сърбия и тамъ да се спасяватъ, а други настоявали да тръгнатъ за Тракия, дето съединени съ мѣстнитѣ възстаници, да продължатъ борбата. Войновски, който настоявалъ на второто, предложилъ всички, които желаятъ да заминатъ съ него за Тракия, да се отдѣлятъ. Присъединили се само 15 души, а останалитѣ решили да се спасяватъ въ Сърбия. На чело на тая група застаналъ Д. Икономовъ и Хаджи Димитровъ. Обаче, и между самитѣ тѣхъ имало несъгласия, въпрѣки че турцитѣ не преставали да преследватъ четата. Нѣколцина отъ тия, които бързали да забѣгнатъ въ Сърбия били хванати и убити. Хаджи Димитровъ билъ закланъ при Етро-поле. Другитѣ се били прѣснали въ планината — преследвани, убивани и хващани живи. 20-30 души били закарани въ София. После повечето отъ тѣхъ били освободени.

Между момчетата отъ групата на Войновски билъ и Дим. Тодоровъ. Отъ 15 души въ първитѣ дни на юний, тѣ били останали около 9 души. Това намаляване се дължало на постоянното имъ преследване отъ турцитѣ, които вървѣли по тѣхнитѣ стѣпки. Турцитѣ били опразнили почти всички овчарски колиби въ Балкана и момчетата нѣмало откъде да се сдобиятъ съ храна. Само тукъ-тамъ турцитѣ били оставили по нѣкоя колиба съ овце и кози — като капанъ за четницитѣ. Но въпрѣки опасността, на която се излагали, тѣ влизали въ тѣхъ и по тоя начинъ се спасявали отъ явна смъртъ поради глада. Най-голѣмата имъ грижа била храната.

Нѣкжде по кошаритѣ имъ правѣли дори качамакъ. Но всѣко такова гостуване е било съпровождано съ нападение отъ страна на турцитѣ, които сж устройвали засади и сж ги издебвали и нападали. Но момчетата постоянно очаквали това и винаги били готови за отбрана, въ която давали по нѣкоя жертва. Имало е случай, когато затворени въ колибата четници сж били нападани и понеже не сж се предавали, сж бивали живи изгоряни заедно съ запаленитѣ скривалища. Такава сждба сж имали другаритѣ на руския князь, четникъ,

с. Паволче, кждето били уловени нѣколко момчета отъ Ботйозата чета, които дирили хлѣбъ въ селото

които ведно съ него сж били живи изгорени въ една кошара.

Къмъ 10 юний отъ групата на Войновски останали само 5 души: Никола Т. Обретеновъ, Сава Пеневъ, Стоянъ Ловчелийчето, Димитъръ Тодоровъ и Никола Войновски. Скитали се 5—6 дена изъ Балкана, преследвани на всѣка стѣпка отъ турцитѣ. Уморени, гладни и не спали толкова време, тѣ се отбили въ една гжста горичка — нѣкжде между Тетевенъ и Троянъ — кждето намѣрили скрито мѣсто, безъ обаче, да

предвидятъ, че по диритѣ имъ, оставени по калъта, турцитѣ биха могли да ги откриятъ. Прикжтали се въ едни храсталаци и се отпуснали да починатъ и поспятъ, като вѣрвали, че тамъ никой нѣма да ги намѣри. Ала тая имъ надежда пропаднала: турцитѣ, които непрестанно ги следвали, ги открили и тука. Тъкмо що заспали другаритѣ на Димитъръ Тодоровъ, който, треперейки силно отъ студъ, не можелъ да заспи, откъмъ мѣстото отдето дошли, се чуло шумолене. Дим. Тодоровъ го усетилъ и се вслушалъ. Шумоленето се усилвало и приближавало. Веднага той започналъ безшумно да буди другаритѣ си, които, заспали дълбоко, не могли веднага да станатъ. Следъ малко той видѣлъ на двестри крачки две ржце, които леко разтваряли шубрацитѣ. Безъ да чака повече той насочилъ револвера си и започналъ да стреля по посока на ржцетѣ. Въ това време наскочили и другаритѣ му. Открили огънь по преследващитѣ ги турци. Войновски, ударенъ смъртно, направилъ само 1-2 крачки напредъ, изохкалъ и падналъ на земята. Като видѣлъ, че Войновски е вече въ агония и че не ще може съ нищо да му се помогне, Дим. Тодоровъ, въпрѣки куршумитѣ на турцитѣ, се изтеглилъ при другаритѣ си, които били навлѣзли 3-4 крачки навжтрѣ въ гората. Тѣ, изплашени въ съня си, не успѣли да взематъ нищо съ себе си. Какво да се прави? Турцитѣ били наблизко, стреляли, но не смѣли да се привдигнатъ напредъ. Димитъръ Тодоровъ се примъкналъ до Войновски и можалъ да вземе отъ него компаса, хубавия му револверъ и др. нѣкои нѣща. Картата на България не взелъ, понеже била изцапана съ кръвъ. Оставилъ я на гърдитѣ му. Трѣбвало да се взематъ и изоставенитѣ раници и оржжие. Но турцитѣ били много близо и никой не се решавалъ да стори това. Ако не вземели оржжието си четницитѣ рискували да бждатъ заловени живи отъ турцитѣ. Всички мълчели. Тогава Дим. Тодоровъ предложилъ да отиде пакъ, но ако съ него дойде и другъ нѣкой. Никола Обретеновъ се съгласилъ и двамата пълзешкомъ се примъкнали напредъ, и тъкмо когато взимали нѣщата, турцитѣ изгърмѣли и ранили Обретенова леко въ едната ржка. Въпрѣки това двамата успѣли да се оттеглятъ безнаказано при другаритѣ си. Войновски билъ вече издъхналъ. Прибрали оржжието си, на тѣхъ предстоело сега да се отдалечатъ и отгърватъ отъ турцитѣ. Измъкнали се, но още при първото имъ отклонение се на-

тъкнали на нози турци. Отбили се по друга посока — пакъ турци, тръгнали на друга страна — пакъ сжщото: турци, които стоели и не смѣли да ги нападнатъ въ гжстата гора.

Въ това сжщото време, когато момчетата гърсѣли изходъ, тѣ видѣли единъ турчинъ, който билъ изгубилъ другаритѣ си. Спуснали се къмъ него да го заловятъ, обаче, той хвърлилъ торбата си и хукналъ да бѣга, викайки за помощъ. Тѣ изгърмѣли по веднажъ следъ него и се затичали къмъ торбата. Намѣрили въ нея единъ хлѣбъ, който веднага разчупили на четири и утолили глада си.

Като разбрали, че отъ всѣкъде сж заобиколени и че трудно ще бжде да се измъкнатъ изъ обржча на турцитѣ, четиримата заели едно по-згодно мѣсто въ гората и зачакали да се мръкне, та по-лесно да се изтеглятъ въ тъмнината. Почакали и когато вече се увѣрили, че турцитѣ сж се оттеглили, че не сж вече обсадени, излѣзли отъ гората и се качили на едно високо мѣсто, отдето видѣли две турски роти, които си отивали.

Два дена следъ това, кални, измокрени до кости и съвършено изгладнѣли, тѣ се намѣрили въ една овчарска колиба, надъ с. Бѣлий Осъмъ, нейде около Троянъ. Овчарьтъ, Пенчо Батоша, ги приелъ много радушно. Представилъ имъ се като голѣмъ патриотъ, който милѣе за свободата на отечеството си. Изказалъ имъ своитѣ съчувствия и пожелания за добра участъ. Изобщо показалъ имъ се твърде искренъ и сърдеченъ. Това събудило у момчетата надежда, че тѣ могатъ да му се довѣрятъ, и да се поотморятъ при него за нѣколко дни. При неговитѣ чистосърдечни нагледъ чувства, тѣ се решили да останатъ въ кошарата му и, въпрѣки малкото съмнение, което е смущавало тѣхнитѣ души, дали му една лира съ поржка да отиде въ Троянъ и имъ купи нѣкои продукти за ядене. Ала, останали измамани. Тоя подѣлъ предателъ, взелъ лирата и, вмѣсто да изпълни поржчката имъ, отишгълъ право въ конака и ги предалъ. Тамъ билъ подготвенъ планъ за хващането имъ.

Батоша се върналъ при тѣхъ и увѣрявайки ги, че се намиратъ въ пълна безопасность, имъ предложилъ подслонъ въ една празна кжща, кждето ужъ щѣли да бждатъ на безопасно мѣсто. Тамъ щѣлъ да имъ доставя всичко, отъ каквото имъ се явела нужда. Нѣмало вече съ тѣхъ хитрия и предпазливъ Войновски и тѣ лесно се подвели и измамили.

Късно вечерята Батоша ги завелъ въ празния ханъ, на нѣкой си Балеvски, троянски чорбаджия, който ханъ се намиралъ вънъ отъ близкото село, при рѣката Бѣлий Осъмъ. Набавилъ имъ храна, а между друго и 3-4 оки вино, непоржчано отъ тѣхъ, което сигурно е имало нѣкакъвъ примѣсъ, за да могатъ да се опиятъ по-лесно.

Още презъ сжщата нощъ ханътъ билъ обграденъ отъ турцитѣ и сутринята, при съмване, тѣ започнали да стрелятъ по скрититѣ вжтре Ботйови другари. Завързалъ се сжщински бой, който продължилъ до къмъ 4-5 часа следъ обѣдъ. Макаръ турцитѣ да били около 200 души, момчетата, добре закрити въ хана, се надѣвали да продължатъ боя до мръкване, та тогава да се измъкнатъ, да нападнатъ турцитѣ и си пробиятъ пжтъ. Да паднатъ мъртви, но да не се предаватъ живи! — тая била мисълъта имъ. Ала турцитѣ, виждайки, че хана здраво се пази отъ тѣхъ и че нощята приближава прибѣгнали до огъня: съ помощята на газъ тѣ успѣли да запалятъ отъ всички страни кжщата, която, цѣлата отъ дърво, пламнала съ голѣма сила. Вжтре се запушило, дима задавялъ момчетата. Едвамъ се дишало. Димитъръ Тодоровъ изкочилъ на тавана и съ приклада на пушката си отмѣстилъ плочитѣ по покрива. Отворилъ дупка за димътъ. Отъ това огъня се усилилъ. Срутването на зданието било неминуемо; опасността да изгорятъ живи момчетата — очевидна. Огъня силно ги напекълъ и тѣ, не можели вече да търпятъ. Невъзможно имъ било повече да понасятъ жегата, затова тѣ решили да напуснатъ горящия ханъ и си пробиятъ пжтъ между оградитѣ ги турци. Тогава Стоянъ Ловчелийчето извикалъ: „Подобре тука да умра, отколкото да ме обесятъ предъ вратата на баща и майка!“ Налапалъ цевъта на револвера си и се самоубилъ. Другитѣ отворили вратата и съ готови за стрелба револвери полетѣли напредъ. Но още сжщия мигъ турцитѣ ги заобиколили, хванали ги и ги обезоржжили. Въ тая минута ханътъ рухналъ срѣдъ пламъцитѣ на огъня. И така останалитѣ само трима души отъ групата на Войновски били вече въ ржцетѣ на турцитѣ. Пленени, тѣ чувствували близката възможность да увиснатъ на вжжето.

Турцитѣ веднага отсѣкли главата на Ловчелийчето, заболи я на колъ, и заедно съ тримата четници, здраво вързани и заобиколени съ войска и башибозукъ, тръгнали къмъ Троянъ. Съ това се завършило окончателното разпрѣс-

ване и излавяне на Ботйовата чета, чието сжществуване било осждено отъ провидението на погибель.

Влизането имъ въ Троянъ станало особено тържествено. Турцитѣ отъ голѣма радость, че сж заловени страшни душмани на османската империя, башъ комити, били изкарали цѣлото население да ги посрещне. Изпратили десетина цигулари вънъ отъ града, та отъ тамъ съ свирни и пѣсни да ги въведатъ въ Троянъ, начело съ главата на Стоянъ Ловчелийчето.

Цѣлия градъ Троянъ ималъ празниченъ видъ.

Следъ посрещането имъ, оковани въ желѣза, тримата четници били турени въ затвора. На другия денъ ги изпратили въ Ловечъ. Въ тамошния затворъ ги държали 5-6 дена. Къмъ тѣхъ въ единъ общъ синджиръ оковали и Захари Стояновъ, — деецъ по Априлското възстание — който билъ въ затвора отъ по-рано.

Въ Ловечъ ги подложили за изследване, следъ което, конвоирани отъ силна стража, били изпратени въ Търново.

Тамъ, следъ 15-20 дни, били изправени предъ сжда и осждени на смъртъ чрезъ обесване. Но преди да се приведе въ изпълнение присждата, когато вече бесилката била направена и всичко било пригответено, пристигнала телеграфическа заповѣдъ да бждатъ изпратени въ Русе, кждето имало единъ особенъ извънреденъ сждъ. Въ тоя сждъ, при разглеждане на бунтовнишкитѣ дѣла, щѣли да присжтствуватъ и представители на европейската дипломация. Това било наложено по настояване на рускитѣ дипломати.

И така, на следующия денъ, снети тѣй да се каже отъ бесилката, тѣ били изпратени за Русе.

Въ Русе били затворени по отдѣлно, за да не могатъ да се виждатъ. Поставени били при много лоши условия: въ тѣсни и влажни помѣщения, безъ прозорци и свѣтлина. Едвамъ можели да се обръщатъ. Вратата се отваряли само когато имъ носели хлѣбъ и ги изваждали на разследване. Следъ две седмици изследването имъ се свършило и тѣ били наново събрани заедно.

Къмъ втората половина на юний извънредния сждъ, въ чийто съставъ отъ 14 члена, влизали и Хакж-паша (предсе-

датель), Джамалъ-бей (оня, който ги разследвалъ) и Халилъ ефенди (обвинителъ), започналъ вече своитѣ заседания и на 29 юлий смѣлитѣ Ботйови другари били изправени да отговарятъ предъ тоя сждъ. За тѣхенъ защитникъ билъ определенъ Илия Цановъ, който, въпрѣки неприятноститѣ на които се излагалъ, държалъ една блѣстяща защитителна речъ, въ полза на възстаницитѣ. Той се помжчилъ да отхвърли приписваното имъ обвинение. Въ края на краищата пледиралъ за крайно смекчающи вината имъ обстоятелства, като молилъ същевременно, извънъ присъденото малко наказание, присъдата да бжде представена и на височайше усмотрение. Къмъ обѣдъ тѣ били наново закарани въ затвора и следъ обѣдъ пакъ доведени въ сжда, където била прочетена присъдата имъ: осждали ги на смъртъ, обаче, по височайше повеление наказанието имъ се замѣнявало съ доживотенъ затворъ, въ окови. Както узнали отсетне това благовеление било издействувано отъ представителитѣ на Европейскитѣ сили.

Заедно съ Н. Обретеновъ, Сава Пеневъ и Димитъръ Тодоровъ били осждени и Кирилъ Ботйовъ — братъ на войводата, Иваница Данчевъ, Юрданъ Ю. Инжето и още нѣколцина души отъ четата.

Две седмици следъ това всички наедно били изпратени за Варна.

Въпрѣки взетитѣ строги мѣрки било имъ устроено блѣсково изпращане отъ всички ония, които съчувствували на тѣхната свята идея, на която тѣ станали жертва. Гарата била препълнена съ народъ. Излѣзла била цѣлата интелигенция на гр. Русе. Цвѣта и букети се сипели върху главитѣ на осжденитѣ преди нѣколко дена бунтовници и турски душмани. Отправяни имъ били благодарствени и насърчителни думи. Тоя възторгъ билъ единствена тѣхна награда за миналитѣ имъ и бждещи страдания. Все пакъ, това имъ донесло голѣмо облекчение. Между изпращачитѣ се намирала и злосластната майка на Никола Обретеновъ, баба Тонка Тиховица. Тя твърдо посрещнала сполетѣлото я нещастие и съ кораво сърдце понесла раздѣлата. Никой до тогава не билъ се радвалъ на по-трогателна раздѣла съ русенци.

При тръгването на влака всички осждени възстаници запѣли бунтовническата пѣсенъ: „Не плачи, майко, не тжжи...“

Влака тръгналъ. Града почналъ да остава далечъ отъ тѣхъ, а скоро почнала да се отдалечава и България.

Три деня следъ това тѣ се намѣрили въ Цариградъ и вмѣсто да продължатъ по-нататъкъ хвърлили ги въ прочутия Цариградски занданъ, наредъ съ убийцитѣ и вулгарнитѣ престѣпници. Въ затвора тѣ били посещавани и отъ чужденци — представители на европейскитѣ държави. Тия чужденци проявявали особени грижи за тѣхъ и дори имъ издействували по-хигиенични помѣщения. Тамъ бунтовницитѣ престоляли до обявяването на Освободителната война. Веднага следъ минаването на Дунава отъ руситѣ, тѣ били извадени и заедно съ 12 души тѣхни другари били изпратени за крепостъта Санъ Жанъ Д'Акръ (Акия), която се намирала въ Сирия. Тая крепостъ била изградена върху единъ морски носъ, и обиколена отъ всички страни съ дебели и високи стени. Върху стенитѣ на тая силна крепостъ имало топове. Въ нея можело да се влѣзе само презъ две мѣста. Откъмъ морето и откъмъ сушата, презъ голѣми желѣзни порти, които вечеръ при залѣзването на слънцето, се затваряли, а при изгрѣвъ слънце — отваряли. Петъченъ день, когато мохамеданитѣ се молѣли въ джамията портитѣ също така се затваряли.

Самия затворъ билъ раздѣленъ на две отдѣления: съ дебели каменни стени, безъ прозорци. За проникване на свѣтлината били оставени само две квадратни дупки на тавана голѣми 30-40 сантиметра. Поради това затвора билъ всѣкога тъменъ и влаженъ, като изграденъ въ земята.

Въ тая жива гробница, Никола Обретеновъ, Сава Пеневъ и Димитъръ Тодоровъ, заедно съ Юрданъ Инжето, Стоянъ Заимовъ, Кирилъ Ботйовъ, Иваница Данчевъ и още нѣколко други, оковани въ тежки вериги, прекарвали до 21 мартъ 1878 година. Оттамъ, въ тоя день, по силата на Санъ-Стефанския договоръ, сключенъ между Русия и Турция, тѣ били освободени отъ затвора и пуснати на свобода, обаче, съ похабени сили и съ почти разрушено здраве.

11265

42668